

עיונים לפרשת "וישלה" עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הערכת המציאות

שאולי גרינפלד

בפרשתנו מסופר, שבעקבות מה שארע לדינה על ידי שכם חמור, החליטו שמעון ולוי להרוג את כל תושבי שכם:

חשבתי, שאולי נוכל לבאר את הדברים לפי דברי הרמב"ם בביאור טעמה של המצווה למחות את עמלק. מצוות מחיית עמלק, השמדה של אוכלוסייה שלימה, מעלה בפנינו את אותה שאלה שמעלה הריגת אנשי שכם. וכך כתב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים⁵:

"כשם שעונשים את הפרט, כך ראוי לענוש את השבט האחד או האומה האחת, כדי להרתיע כל השבטים ולא יעזרו זה את זה על השחיתות, לפי שהם יאמרו כדי שלא ייעשה בנו כמו שנעשה בשבט פלוני, עד שאם יצא בהם בן בליעל משחית שאינו חושש לרוע עצמו, ואינו חושב על רשע שהוא עושה, לא ימצא מסייעים משבטו שיעזרוהו על רשעותיו שהוא רוצה לעשות, ולפיכך עמלק אשר קדם למלחמה נצטוונו להשמידו בחרב".

מחיית עמלק, לפי הסברו של הרמב"ם, נועדה להרתיע את הסביבה התומכת: אם תשתפו פעולה עם האויב - תענשו גם אתם. הרי שמחיית עמלק, נועדה כדי להגן על עם ישראל מפני אויבים אחרים. אם נשליך מסברה זו על העניין שאנו עסוקים בו, נוכל לבאר כך: שמעון ולוי יודעים מי הם האנשים ב'שכונה' שלהם - בארץ בה התיישבו צאצאי כנען, והם מבינים שאם לא תינתן כאן אמירה ברורה, המאורע עם שכם בן חמור יהיה רק הקדימון למה שיבוא אחר כך, ולכן נקטו בצעד קיצוני כל כך.

"ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח, ויהרגו כל זכר".

התנהגותם של שמעון ולוי מעלה תמיהה גדולה, וכך ניסח זאת השואל בפירוש רבינו אפרים²:

"שאל השואל: איך הגיע כעס בני יעקב להרוג על חטא איש אחד כל אנשי עיר שכם שהיתה עיר גדולה מוקפת חומה, וכל שכן אחר הברית והבטחון באו עליהם במרמה, והגיע כעסם לכעס המן הרשע כביכול, שכתוב בו 'ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו'³!?"

כיצד ניתן להבין שהורגים עיר שלימה, בגלל חוטא אחד?

ואמנם הרמב"ם⁴ נקט שמעשה שמעון ולוי היה בדרך נקמה:

"אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם, וסרים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם".

הבנה זו טעונה ביאור רב: וכי כך דרכנו?! וכי לא צודק

5 ג, מ"א. עמ' שע"ב במהדורת הגאון מהר"י קאפח.

1 בראשית ל"ד, כ"ה.

2 עמ' ל"ו.

3 אסתר ג, ו.

4 כאן פס' י"ג. בביאור שיטת הרמב"ם, עיין בספר זכרו

תורת משה במאמר הנקרא: 'מעשה שמעון ולוי בשכם'.

לפי הבנה זו, נוכל לשפוך אור חדש על הויכוח שמתנהל לאחר מעשה, בין יעקב לבין שמעון ולוי:

"ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עֲכַרְתֶּם אֹתִי, לְהַבְאִישְׁנִי בִישֵׁב הָאָרֶץ, בְּכַנְעֵנִי וּבְפָרְזִי, וְאֲנִי מֵתִי מִסֶּפֶר, וְנֹאסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי, וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי. וַיֹּאמְרוּ הַכְּזוּנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֻתְנוֹ"⁶.

יעקב אבינו, רואה בהריגת אנשי שכם התגרות בכנענים, שעלולה לסבך אותו במלחמה שלא ברור שיש בכוחה של משפחתו לעמוד בה.

שמעון ולוי טוענים להיפך, כסברת הרמב"ם בעניין מחיית עמלק: אנחנו העברנו מסר ברור שאחותנו איננה מופקרת, ומעתה אף אחד לא יעז להתגרות בנו.

אם נכונה דרכינו בהבנת הדברים, הרי שהמחלוקת שבין יעקב לבין שמעון ולוי איננה מחלוקת הלכתית, האם מצוה עלינו להרוג את תושבי העיר שכם, או שלהיפך זהו רצח ועוון חמור, אלא מחלוקת 'פוליטית': האם צעד זה ימיט עלינו איום בטחוני, או שלהיפך - ייצור סביבנו מאזן אימה.

התורה שראתה לנכון להביא בפנינו את הסיפור, רצתה ללמד אותנו שבשאלות ציבוריות בעלות משמעות, יש עניין וצורך לשמוע את סברתו של התלמיד חכם, גם כאשר לא מדובר בדיון הלכתי בדווקא. ומכאן הקפידא שנוצרה על שמעון ולוי, שלא נמלכו באביהם וסמכו על סברת עצמם.

מִרְנָה רֵאשׁ הַיְשִׁיבָה וְהֵרַב הָרֵאשִׁי לְיִשְׂרָאֵל, הַגָּאֹן הֵרַב אַבְרָהָם שְׁפִירָא זצ"ל, עמד על עניין זה באחת משיחותיו⁷. הרב הביא את המשנה בפסחים⁸ שמספרת ששה דברים עשה חזקיהו מלך יהודה. על שלושה הסכמיו עמו חכמי דורו, ועל שלושה לא הסכימו. אחד הדברים שלא הסכימו חכמי הדור עם חזקיהו היה:

"קִיצֵץ דְּלָתוֹת שֶׁל הַיֵּכָל [שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ] וְשִׁיגְרָן לַמֶּלֶךְ אֲשׁוּר".

והיינו שחזקיהו השתמש ברכוש המקדש כדי לשחד את סנחריב שלא יעלה על ירושלים. והנה, למרות קביעת המשנה שדבר זה נעשה בניגוד לדעת החכמים, פסק

השולחן ערוך בהלכות צדקה⁹:

"יכולים לשנות אפילו מתלמוד תורה [כלומר: להשתמש בכסף שהוקדש לשם לימוד תורה], לצורך שלושים פשיטים [פשוט - שם של מטבע. ו'שלושים פשיטים' היינו הסכום של המס השנתי] להגמון בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות".

ויש לשאול: וכי מרן בשו"ע פסק כחזקיהו, כנגד הכרעת המשנה בפסחים?! אלא ביאר מרן הגר"א שפירא, שבעל כרחינו לומר, שהמחלוקת בין חזקיהו לחכמי דורו, לא היתה בעניין הלכתי:

"המחלוקת בין חכמים לבין חזקיהו לא הייתה אם מותר לשנות מצדקה לצורכי ציבור: בזה לכולי עלמא [לכל הדעות] הדבר מותר. המחלוקת הייתה בנסיבות המקרה שהיה לפנייהם: האם איומיו של מלך אשור הם ממשיים או לאו? האם הכרח הוא לקצץ דלתו של היכל? שיקולם של חכמים דאז היה שאין הכרח מציאותי לעשות זאת, לדעתם במקרה זה היה צורך להתחזק בביטחון ובאמונה, ואז הסכנה לא הייתה ממשית".

המחלוקת בין חזקיהו לחכמים היתה על הדרך שביארנו את המחלוקת בין יעקב אבינו לשמעון ולוי: מה היא תפיסת המציאות הנכונה. כיצד היה עליהם להתייחס לאיום שעמד מולם, וממילא כיצד תהיה הדרך הנכונה להתגונן מפניו. חכמי דורו של חזקיהו סברו שהדרך הנכונה להתגונן מפני איומיו של מלך אשור היא בהתחזקות רוחנית, וכפי שאומרת הגמרא בסנהדרין¹⁰:

"וְחֻבַּל עַל מַפְנֵי שְׁמַן"¹¹ אמר רבי יצחק נפחא: חוּבַּל עוֹל שֶׁל סַנְחַרְיָב מִפְּנֵי שְׁמֵנוֹ שֶׁל חֲזַקְיָהוּ, שֶׁהִיָּה דוֹלֵק בְּבֵתִי כְּנִסְיוֹת וּבְבֵתִי מִדְּרָשׁוֹת".

לעומתם, חזקיהו סבר שנוכל לשכנע את מלך אשור לסור מעל ירושלים על ידי שוחד, וחובה עלינו לקיים השתדלות זו. וכך סיכם ראש הישיבה בשיחותו: "ממעשה זה מוכח שיש לחכמים מעמד בהערכת המציאות כמו לנביא". שמעון ולוי העריכו שהריגת אנשי שכם יביא להם ביטחון, ועל כן סברו שזהו מעשה מוצדק ומתבקש, ואילו יעקב העריך שמעשה זה יביא דווקא לתוצאות הפוכות.

6	פס' ל - ל"א.	9	יו"ד רנ"א, י"ד.
7	נדפסה בספר מורשה קובץ שיחות ומאמרים עמ' י"ג - י"ד.	10	צ"ד, ב.
8	ט, ז.	11	ישעיהו י, כ"ז.